

הטיפול בחללים אזרחיים בשעת חירום

גופים רבים אחראים לפינוי ולזיהוי של אלפי חללים מקרב האוכלוסייה האזרחית במקרה של אסון טבע או של מלחמה. תיאום הדוק ביניהם הוא קריטי להצלחה במשימה הכואבת הזאת

תרגיל פינוי נפגעים בפיקוד העורף | פיקוד העורף (פקע"ר), שהוא הזרוע הלאומית להתמודדות עם מצבי חירום, מצוי בחוד החנית של הטיפול הראשוני בחללים אזרחיים בישראל ולכן עליו להכין את עצמו בצורה המיטבית ליום פקודה

רס"ן שי גודי
רב פיקוד העורף

משימתן הראשונה של מחלקות האנו"ח (איסוף נתונים וחללים) היא לאסוף ולתעד כל חפץ בעל חשיבות שיכול לתרום לזיהוי החלל

3. ההשלכות ההלכתיות שיש לחללים שלא זוהו או לא אותרו - למשל בכל הנוגע לדיני אבלות ולהתרת עגונות.

פיקוד העורף (פק"ר), שהוא הזרוע הלאומית להתמודדות עם מצבי חירום, מצוי בחוד החנית של הטיפול הראשוני בחללים אזרחיים בישראל ולכן עליו להכין את עצמו בצורה המיטבית ליום פקודה.

במאמר יפורטו עקרונות הטיפול בחללים ברמות השונות, גבולות הגזרה בין הגופים השונים המופקדים על הטיפול בחללים וכן הפערים הקיימים היום והדרכים לפתור אותם.

הטיפול בחללים בעיתות שגרה

בעיתות שגרה מוטל על משטרת ישראל הטיפול במי שמת מוות לא טבעי: היא צריכה לפנותו ולזהותו. כדי לזהות את ההרוג עושה המשטרה כמה פעולות בסיסיות: היא מגיעה לזירת האירוע, מתחמת את האזור, מצלמת את הזירה ומתעדת חפצים אישיים ואת הסביבה שבה הם נמצאו.

באמצעות תמונות, מסמכי האישיים או הטלפון הנייד שלו ניתן להגיע למשפחתו של המת לצורך זיהויו.

אם הדבר אפשרי - תתבקש המשפחה בשלב הראשון לזהות את החלל (זיהוי על פי הכרות אישית). אם יש ראיות אחרות (נסיבתיות) לזיהוי החלל, הוא יזוהה גם שלא באמצעות המשפחה - בהתאם לשיקול דעתו של החוקר המשטירתי.

במקרה שיש ספק בזיהוי על בסיס הכרות אישית או לפי זיהוי נסיבתי יש לעשות זיהוי מדעי - באמצעות טביעות אצבע, סימנים רפואיים, מרשמי שיניים או השוואת דִּי-אֵךְ. אי. את הנתונים האלה אוספים במכון הלאומי

מבוא: הסכנות הנשקפות לעורף בישראל

מלחמה

מאז מלחמת המפרץ הראשונה (1991) הפך העורף האזרחי של ישראל ליעד המרכזי של אויביה. הנשק המועדף לתקיפתו הוא רקטות וטילים, וכיום מכוונים לעברו עשרות אלפי טילים מדגמים שונים. לא רק מדינות מאיימות על כל שטחה של ישראל בטיילים, אלא גם ארגוני טרור. ההערכה היא כי במקרה של עימות נרחב ישוּגרו לעבר ישראל מדי יום מאות טילים.

רעידות אדמה

לא רק מלחמה עלולה להפיל חללים רבים בקרב אזרחי המדינה, אלא גם אסונות טבע כמו רעידות אדמה וגלי צונאמי. ישראל שוכנת על מפגש של שני לוחות טקטוניים - הנקרא השבר הסורי-אפריקני - ולכן היא מועדת לרעידות אדמה רבות.

רעידות אדמה שהתרחשו בעבר בארץ ישראל גרמו לעשרות אלפי הרוגים ולהרס רב. מעדויות גיאולוגיות ניתן להסיק כי רבות מרעידות האדמה האלה התרחשו באזורים שכיום יש בהם ריכוזי אוכלוסייה גדולים.

מומחים טוענים כי רעידת אדמה גדולה - כמו זו שהרסה את צפת ב-1837 - צפויה בוודאות בעתיד הלא רחוק. באותה רעידת אדמה נהרגו בין 1,700 ל-1,800 מתושבי צפת, ועוד 600 בני אדם נהרגו בטבריה מגלים ענקיים שעלו מהכינרת ושטפו את העיר. בסך הכול קטלה אותה רעידת אדמה כ-7,000 בני אדם.

על פי תרחיש הייחוס הלאומי - רעידת אדמה בעוצמה של 7.5 בסולם ריכטר שהמוקד שלה הוא עמק בית-שאן - צפויים בישראל באירוע כזה כ-7,000 הרוגים.

אתגר הטיפול בחללים

יש שלוש סיבות עיקריות לכך שהטיפול בחללים אזרחיים בישראל הוא אתגר לאומי:

1. מדובר בתחום שבו עוסקים גופים רבים ושונים - מה שמחייב שיתוף פעולה ביניהם. שיתוף פעולה בין-ארגוני תמיד כרוך בקושי משמעותי.
2. החשיבות העצומה שמייחס האזרח הישראלי לטיפול במתים והצימאון למידע מהיר ואמין.

לרפואה משפטית באבר-כביר.

אם החלל הוא ללא מסמכים שבאמצעותם ניתן להתחקות אחר משפחתו, ואין אפשרות לזהותו באופן נסיבתי, הציפייה היא שמשפחתו תפנה ביוזמתה למשטרת ישראל כדי לדווח על נעדר, וכך ניתן יהיה לחבר קצוות ולהשוות בין תיאור החלל בזירה לתיאור שהתקבל ממשפחתו - ולזהות את ההרוג.

אם לא מתקבלת פנייה מהמשפחה, ולא ניתן לזהות את ההרוג, הוא יוגדר "אלמוני" - וייקבר.

השלב שלאחר זיהוי הרוג הוא מסירת הודעה למשפחה וקבורתו. מסירת ההודעה היא באחריות הרשות המקומית - באמצעות העובדים הסוציאליים של הרשות. הקבורה נעשית באמצעות החברה קדישא.

הטיפול בחלל בשעת חירום

בשעת חירום¹ צפוי להיות מספר רב של חללים. בשל כך הוסכם בין פיקוד העורף לרשות החירום הלאומית (רח"ל) שתחומי האחריות השונים בכל הנוגע לטיפול בחללים² יחולקו באופן שונה מאשר בימות שגרה. בטבלה מפורט כיצד מתחלקת האחריות הזאת בעת חירום בין הרשות המקומית (רשו"מ) ומשטרת ישראל (מ"י) לבין פיקוד העורף (שתפקידו העיקרי הוא לסייע לשני הגופים האחרים). יש לציין שמעל שלושת הגופים האלה מצויה הרשות העליונה לפינוי, לסעד ולחללים (פס"ח) של משרד הפנים שמתאמת ביניהם ומפקחת עליהם.

שיטת הטיפול בחללים אזרחיים בעת חירום

שלב א' - הזירה (האתר שנפגע)

מכיוון שבשעת חירום אין ביכולתה של משטרת ישראל להתפרס בכל המקומות שבהם יש חללים, באחריותו של פיקוד העורף לסייע בטיפול בחללים באתרי ההרס - באמצעות מחלקות האנו"ח (איסוף נתונים וחללים) שבגודי החילוץ.

משימתן הראשונה של מחלקות האנו"ח היא לאסוף ולתעד כל חפץ בעל חשיבות שיכול לתרום לזיהוי החלל: צילום החלל עצמו, צילום הבניין והחדר שבהם הוא נמצא, בגדיו, חפצים שנמצאו לידו או עליו וכד'.

תיעוד החלל באתר ההרס (באירוע קונוונציונלי)⁵ חשוב מאין כמותו משתי סיבות עיקריות:

1. הזמן הקצר, יחסית, שעבר מרגע מותו מאפשר לתעד את הגופה עוד בשלב שבה ניתן לזהותה.

2. סביבת החלל מאפשרת לאסוף חפצים שיתנו קצה חוט בדרך לזיהוי.

יש להדגיש: הן באירוע קונוונציונלי והן באירוע בלתי קונוונציונלי (בק"ן) איסוף הממצאים והתיעוד של החלל הוא החוליה הראשונה בשרשרת הפעולות לקראת זיהוי החלל. ללא המידע הזה יקשה על משטרת ישראל לזהות את החלל, ובמיוחד יקשה עליה לזהות אותו בתוך פרק זמן סביר. לכן השיקול המרכזי בהפעלת מחלקות האנו"ח הוא הרצון לקצר ככל האפשר את פרק הזמן הנחוץ לזיהוי החללים. זיהוי מהיר מאפשר למסור במהירות מידע לאוכלוסייה בנוגע לגורל יקיריה. למותר לציין שבעייתות חירום זוהי אחת הדרישות המרכזיות של האוכלוסייה. וישנו שיקול נוסף לרצון לזהות את החללים מהר ככל האפשר: הרצון לשמור על כבוד המת ולהימנע ממצב של ביזיון המת.

לאחר איסוף החלל ונתוניו מהשטח הוא יועבר על ידי מחלקות האנו"ח לתחנה לריכוז חללים (תר"ח) שברשות המקומית.

עם העברת החלל לתר"ח עובר הטיפול בחלל מפיקוד העורף לרשות העליונה לפס"ח (פינוי, סעד וחללים).

שלב ב' - התחנה המרחבית לריכוז חללים (תר"ח)

בישראל יש 19 אתרים פוטנציאליים לפתיחת תחנות מרחביות לריכוז חללים. המחלקה לזיהוי פלילי (מז"פ) של המשטרה יכולה

הן באירוע קונוונציונלי והן באירוע בלתי קונוונציונלי (בק"ן) איסוף הממצאים והתיעוד של החלל הוא החוליה הראשונה בשרשרת הפעולות לקראת זיהוי החלל. ללא המידע הזה יקשה על משטרת ישראל לזהות את החלל, ובמיוחד יקשה עליה לזהות אותו בתוך פרק זמן סביר

לשלוח צוותים לזיהוי חללים רק לשתיים מהתחנות האלה ברזמנית. הסיבה: מספרם הקטן של אנשי המקצוע המוסמכים לזהות חללים.

כל בעלי המקצוע הרלוונטיים של משטרת ישראל ירוכזו בתחנות ריכוז החללים כדי לאסוף נתוני זיהוי מדעיים: טביעות אצבע, מרשמי שיניים, סימנים רפואיים ודי-אן-אי. את המעטפת האדמיניסטרטיבית יתן להם כל רשות מקומית שבתחומה נפתחה תחנה לריכוז החללים.

בכל תחנה כזאת יפתח תיק לכל חלל, ובו ירוכזו כל הנתונים שהגיעו מהזירה וכל הנתונים המדעיים שהפיקו הצוותים המקצועיים. אי-אפשר להסתפק בזיהוי החלל על פי הממצאים מהשטח, ויש להשיג זיהוי מוחלט - למשל באמצעות טביעות אצבעות המצויות במאגר הממוחשב של המשטרה או באמצעות השוואת צילומי השיניים של המת לצילומי השיניים שלו מהתקופה שבה היה מטופל אצל רופא שיניים. בהיעדר ראיה חד-משמעית כזאת, יש צורך להשיג קצה חוט אל חייו כדי להשיג זיהוי ודאי. את זה ניתן להשיג באמצעות מרכז המידע למשפחות.

לאחר נטילת הדגימות מהחלל הוא יועבר למכולת קירור ייעודית וישהה שם עד שבוע ימים בהמתנה לזיהוי.

שלב ג' - מרכז המידע למשפחות

מרכז המידע למשפחות ייפתח במקביל לתר"ח ויאיישו אותו עובדים סוציאליים של הרשות המקומית וחוקרים של משטרת ישראל.

במרכז המידע יקבלו המשפחות תמיכה ועידוד ובו ימסרו מידע מפורט ככל האפשר על כל אחד מיקיריהן הנעדרים: בגדים שלבש, צבע שיער, צבע עיניים, המקום האחרון שבו שהה, הזהות של רופא השיניים שלו וכד'.

במרכז המידע גם יילקחו מהמשפחות דגימות די-אן-אי שישמשו להשוואה עם הדי-אן-אי של החללים.

שלב ד' - זיהוי החלל

זיהוי החלל הוא השלב האחרון בתהליך והוא נעשה באמצעות השוואה בין נתוני החלל שהתקבלו לאחר מותו (בזירת האירוע ובתר"ח) לבין נתוני הנעדר כפי שנמסרו על ידי המשפחות. התהליך הזה נעשה במרכז להשוואת נתונים של משטרת ישראל שבו מרוכזים עשרות חוקרים העוסקים במלאכת ההשוואה כדי להגיע לזיהוי.

בתום מלאכת הזיהוי, ובהנחה שלא עברו 7 ימים ממועד הגעת החלל לתר"ח, יועבר החלל לקבורה סדורה בבית עלמין. אם לא הצליחו לזהות את החלל בתוך 7 ימים, הוא יועבר לקבורה ארעית עד לזיהוי המוחלט.⁷

הפערים הקיימים בטיפול בחללים אזרחיים

בתוכנית הטיפול בחללים שפורטה לעיל יש כמה פערים וצווארי בקבוק קריטיים המשפיעים באופן ישיר על הסיכוי להצליח במשימה:

פערי כוח אדם

כפי שצוין לעיל, משטרת ישראל יכולה לאייש לכל היותר שתי תחנות לריכוז חללים, וזאת עקב מחסור בכוח אדם מקצועי: חוקרי מז"פ,

תחומי האחריות של הגופים לטיפול בחללים

פיקוד העורף - מחלקות לאיסוף נתונים וחללים	הרשויות המקומיות	משטרת ישראל - המחלקה לזיהוי פלילי (מז"פ)
- תיעוד הזירה, איסוף חללים וחלקי חללים. - פינוי לתחנת ריכוז חללים (תר"ח) ברשות המקומית (רשו"מ). באירוע כימי: - פינוי החללים לתחנת ריכוז חללים לאחר טיהורם ביחצ"ב (יחידה צבאית לבית החולים).	- קליטת החללים ורישומם והזמנת מכולות קירור להשהיית החללים. - מסירת ההודעות למשפחות ותיאום סידורי הקבורה. - קבורת החללים.	- איסוף נתוני זיהוי מהחלל לאחר מותו (PM).³ - תחקור בני המשפחה והכנת תיק נעדר (AM).⁴ - גיבוש המלצות לזיהוי החלל.

לתעד הן את החלל והן ממצאים שבסביבתו התורמים באופן ישיר ליכולת לזהותו במהירות.

לכן על פיקוד העורף לבנות את כוחות האנו"ח (איסוף נתונים וחללים) בהתאם לייעוד הזה ולשים דגש על אמצעי תיעוד ממוחשבים, פשוטים להפעלה, בעלי כושר שרידות גבוה בתנאי שטח ובעלי יכולת לשגר נתונים בזמן אמת למרכזי המידע המשטרתיים.

אמצעי התיעוד האלה יבטיחו את שרידות המידע, יקטינו למינימום טעויות הנובעות מתנאי רישום לקויים וישפרו את מהירות הדיווח וההגעה לזיהוי.

שיתוף היכולת הזאת עם מרכזי המידע של משטרת ישראל יאפשר לתת לחלל מספר "רץ" ולהצמיד את כל נתוני לאותו המספר, שיהיה מעין ברקוד אחיד שילווה את החלל ממקום הימצאו ועד לתחנתו הסופית - ללא תלות בגורם המטפל בחלל.

באופן עקיף תתרום מערכת כזאת גם לבניית של התמונה בנוגע למצב הלכודים (שבאחריות גדודי החילוץ) ושל הנעדרים (שאיתורם הוא באחריותה של משטרת ישראל).

ללא הקניית יכולות תיעוד ממוחשבות כאלה ימשיכו מחלקות האנו"ח של פיקוד העורף לעסוק במימוש המשימה ה"טכנית" של איסוף החללים ושליחתם לתר"ח. זוהי אכן משימה חשובה ביותר - בין היתר לכבוד המת - אך אין בה כדי לתת מענה לאוכלוסייה בישראל שדורשת לדעת מה עלה בגורל יקירה, ואין בה כדי לתרום לאתגר המרכזי בטיפול בחללים: זיהוי החלל בוודאות ובמהירות המרבית.

סיכום

הטיפול בחללים אזרחיים בשעת חירום הוא סוגיה מורכבת, שהאחריות לה מוטלת על גופים שונים. המענה המיטבי צריך להיות משולב כך שכל אחד מהגופים האלה יתרום את הערך המוסף היחסי שלו, ושהשלם יהיה גדול מסך חלקיו.

תמונת המצב הנוכחית מצביעה על פערים שיש לתת להם קשב ומשאבים כדי שניתן יהיה להיערך כראוי ליום פקודה.

ההערות למאמר מופיעות בסוף הגליון.

איסוף הנתונים הביומטריים מכל חלל בתחנה לריכוז חללים נמשך בין שעה וחצי לשעתיים. במשמרת של 24 שעות ובשני "קווים" של איסוף נתוני זיהוי ניתן להגיע לכל היותר לאיסוף נתוני זיהוי של עשרות חללים ביום

בעת חירום נמצא באחריותם של משרדי הממשלה השונים. שיתוף הפעולה ביניהם הוא קריטי לסגירת הפערים שהוצגו כאן.

מומלץ לשנות את חקיקה כך שלרופאים נוספים תהיה סמכות לזהות חללים כדי לאפשר זיהוי מהיר יותר.

כמו כן מומלץ לקדם את בנייתם של מאגרי מידע ביומטריים אזרחיים. את התוכנית הלאומית לבניית מאגר ביומטרי לכלל האוכלוסייה, שמתקדמת לעת עתה בעצלתיים - בין היתר בגלל התנגדות של אזרחים ושל ארגוני זכויות אדם - ניתן לבנות כך שבשלב הראשון היא תיועד לשעת חירום בלבד. לחלופין אפשר להתבסס על המידע שכבר מצוי במאגרי המידע של הרבנות הצבאית הראשית ולפעול לעיבוי.

פיקוד העורף

כפי שצוין קודם לכן, המשימה המרכזית של פיקוד העורף בתחום הטיפול בחללים היא

רופאי שיניים ורופאים משפטיים.

לשם המחשה: מספר הרופאים המשפטיים הקיימים כיום בישראל מסתכם בארבעה בלבד; מספר המתמחים בתחום עומד אף הוא על ארבעה.

מאגרי מידע

לישראל אין עדיין מאגר מידע ביומטרי של כל אזרחיה⁸ אך יש כוונה להקים מאגר כזה בעתיד הלא רחוק. אם וכאשר הוא יוקם, ניתן יהיה לזהות באמצעותו כמעט כל חלל.

זמן זיהוי

איסוף הנתונים הביומטריים מכל חלל בתחנה לריכוז חללים נמשך בין שעה וחצי לשעתיים. במשמרת של 24 שעות ובשני "קווים" של איסוף נתוני זיהוי ניתן להגיע לכל היותר לאיסוף נתוני זיהוי של עשרות חללים ביום. הפערים האלה - החוסר במאגרי מידע ביומטריים זמינים והמחסור בכוח אדם נוכח תרחיש הייחוס של אלפי חללים בעת אסון - הם צוואר בקבוק בתהליך הזיהוי של חללים.

הפתרונות האפשריים

את הפתרונות יש לתת בכל הרמות - החל מהרשות המחוקקת וכלה ברשות המבצעת כולל משטרת ישראל וצה"ל.

מתן טיפול נאות לחללים האזרחיים בישראל

